

З АРХІВУ НКВС

Володимир Шкварчук

ЖІНОЧИЙ БУНТ

(за матеріалами «Справи № 1947/26483» Київського облвідділу ДПУ.

Фонд зберігання П-8901)

«Нема хліба, нема сала — контракція забрала».

19 серпня 1932 року в с. Рогізках Сновського (нині Щорського) р-ну почалася «массовая волынка». На зборах 2-ї земельної громади на Іванівському кутку, де йшлося про план хлібозаготівлі (чи хлібоздачі, бо хтось заготовляє, а хтось здавати мусить), жінки настільки обурилися, що вийшли із будь-якої покорі.

Начальство, певне своєї всебічної переваги, до жодних рішучих заходів не вдалося. Просто розіслало по селу членів президії сільської ради, комсомольців, активістів вручити кожному так звані контракційні книжки, в яких вказувалося кому, скільки й коли належить здати хліба. Невиконання поставок погрожувало порушникам (для початку!) вельми відчутною карою: забороною користуватися колгоспним млином, так що навіть, маючи зерно, можна було зостатися на зиму без мішка борошна, тобто в прямому смислі без буханця хліба.

Село захвилювалося. Селяни, розуміючи, що виконання податку поведе до негайного голоду, відмовилися брати контракційні книжки, «погнали матюки» на активістів, погрожуючи розправою. Усі вважали природним спершу забезпечити свої потреби, запастися посівним матеріалом, а вже тоді думати про поставки. Селян із с. Ленінівки, які везли зерно через Рогізки на зсипний пункт, з ганьбою повернули назад: «Люди, не піддавайтесь! Без нашого хліба ця влада згине!».

24 серпня, у приміщенні школи, скликали нові збори, на які з'явилося близько 250 жінок. Чоловіки, розуміючи, що йдеться про очевидну непокору владі, прийти поостереглися, а ті 10—13 чоловік, що все-таки навідалися, поводитися так, наче вони тут зовсім випадково і, якщо треба, можуть хоч зараз вийти. Та й певніше було довіритися господарям, яким належало чимось годувати сім'ї: ось навесні на Коновалівському кутку жінки побили сільрадника Коваленка Трохима вкупі з якимось рай-уповноваженим — і нічого, а чоловікам навряд чи й обійшлося б...

У президії голова сільського споживчого товариства Петренко Пилип, член президії сільради Борозна Яків виставили перед собою купу контракційних книжок. Строго позирали на присутніх районні уповноважені: сам голова райвиконкому тов. Милиця і голова райспоживспілки тов. Новиков. Як тільки головуючий — секретар сільського партосередку Кравченко Яків Васильович згадав про хлібоздачу, знявся неймовірний гармидер: «Та ж недорід, негідники! Нема у нас хліба! Совецька влада хоче, щоб ми з голоду поздыхали?! Убивати вас, бандитів, треба! Люди, кидайте ті книжки їм у морди! Або очі безсоромні піском засипте! Зовсім виморити нас хочете?!». У президію полетіли розірвані книжки, жінки обступили начальство... Почувши, що жодній із них сільрада не видасть дозволу на помол зерна, вирішили самі відправитися до млина. По дорозі запаслися клунками, мішечками, хто чим міг. «Або змелемо, або млин розіб'ємо і колгосп розженемо! А голові печатку на лоба поставимо!..».

У млині 19-річний вагар, комсомолец Фортель Юхим навідріз відмовився говорити з жінками без відповідного дозволу сільради. Йому сказали: «Мелеш, то всім мели, а ні — то нікому!». Млин став. Була десь третя година пополудні. Жінки не заспокоївалися: «Якщо наше не змелеш — усе поб'ємо! Хіба млин їхній — не наш?.. Запускай машину! А може, захопимо сільраду й самі собі довідок понавиписуємо?!». Фортель утік. Ще одному комсомольцеві, приставленому до млина, Черненкові Петрові, сказали: «Заважатимеш — уб'ємо!», а коли той відійшов і почав щось записувати, Карнабіда Пріська і Завадська Марина вирвали книжечку йому з рук і порвали.

Наступного дня із Сновська прибуло четверо міліціонерів. Серед ночі постукалися до Товстої Варки. 30-річна жінка, чоловік якої вже давненько ховався за щось від влади, сиділа вдома з чотирирічним Васильком і півторарічною Вірою. Побачивши за вікном голову сільради з групою міліціонерів, попросила: «Приходьте вдень! Ви мені дітей налякаєте!». Міліціонери вибили двері, запалили світло, наказали збиратися. Варка закричала. Міліціонер узяв з ліжка дитину, підняв і кинув на долівку. (Здебільшого слідчі таких подробиць у своїх протоколах уникали, однак іноді, й самі заморочені нічними допитами, водили пером, нічого не фільтруючи). Варку скрутили і на руках винесли на підводу. Щоб не кричала, рот заткнули кулаком.

Без великих пригод заарештували Черненка Іллю. Однак, коли справа дійшла до, Кучеровещь Онисі, операція по знешкодженню призвідців непокори застопорилась. Онися разом із дітьми зачинилася в хаті і через вікна заволатала: «Пробі! Рятуйте від напасників і бандитів!». (Це не переклад: Онися справді кричала «Пробі!» — цікаво, чи знають тепер у Рогізках таке слово?). Почали підходити стривожені сусіди. Хтось закричав: «Люди! Вставайте бити банду!». Звідкілясь пролунав постріл — чи з рушниці, чи з обріза. Прихопивши з собою вила, сокиру, заступ чи якийсь кілок, підійшли Перемет Марія, Бодяк Настя, Шеремет Дарина, Божок Мотря, Федосенко Марія, Хуторна Орина... Десь далі Смолій Хома, інвалід, без кисті правої руки, батьком шістьох дітей віком від десяти років до двох тижнів, будив народ тривожним кличем сурми. Зібравши навколо себе гурт, радив розіслати по вулицях патрулі, комсомольцеві Черненку, що трапився йому на очі, сказав: «Будеш, бандого, видавати нас ГПУ? Ми тебе за це повісимо!..».

Міліція, стримуючи натиск жінок, відступила до сільради. На шум і гвалт почали сходитися люди й з хуторів. Узнавши, що заарештованих негайно вивезли з села, розлючений натовп зірвав на сільраді запори, розвалив піч, зачепити казенні папери остерігся. Усією громадою рушили на пошук голови, благо недалеко було, сотня кроків від сільради.

Федосенка Карпа Михайловича, тридцятирічного партійця, вдома не було. Годину тому зі словами: «Ховайся, бо в селі бунт!» відправив дружину Прісю до сусіда Салати Федора, замкнув хату й пішки подався до району. Озлоблені жінки виламали двері, побили вікна, розлили по хаті сурик, на городі перекопали картоплю і капусту. Виявивши в хаті два мішки житньої муки, гарнець із сметаною, фунтів десять вершкового масла, винесли їх надвір і облили гасом. Опісля Пріся ще казала, що вкрали з шафи 120 крб., три скатерті і два рушники...

Не забули й про активістів — найзловредніших, при портфелях. У рахівника Семенка Василя Павловича того дня гостював ще один уповноважений — референт райзаготзерна Поджукевич Василь Олексійович — сорокарічний трудящий із Сталінграда з нижчою освітою, членство в партії якому дало змогу попрацювати в Україні; над побудою нового життя. Відчуваючи біду, керівні пролетарі боронили двері як герої. Жінки висадили вікно разом із рамою, досередини вскочила першою Шеремет Одарка і почала викидати все, що під руку втрапило. Райуповноважений вистрибнув надвір і заліз у коноплях. На Семенка, що тікав позаду, замахнулися заступом, перетягли по хребту залізним шкворнем... Жінки викинули з хати скриню, канану, зламали рушницю, випустили пір'я з подушок. Опісля дружина Варка грішила на людей, що їй зіпсували або вкрали 59 різних найменувань речей, білизни, одержі, домашнього начиння, серед них досить дивні для біднячки двадцять три теплі, літні, ситцеві, шовкові, шерстяні й пухові хустки, мимо чого слідство чомусь пройшло. Оскільки в хаті рахівника знаходилася й його канцелярія, знищили все паперове, з особливою ретельністю дерли контрактаційні книжки. Семенок цей час пересидів десь у городі, райуповноваженого виявили в коноплях, трохи пом'яли, хтось запропонував: «Повели його в штаб, там допитаємо!», однак якась із жінок його пожаліла і, ризикуючи нарватися на невдоволення подруг, дала змогу втекти. Постраждала й сім'я: опісля в дружини Варки, восьмирічної Ліди і шестирічної Шури засвідчили в кожній по одному синцю, віднесених до категорії легких, причому лікар визнав за потрібне пояснити: які виникають при падінні.

Так само вчинили в хаті секретаря сільради Юхименка Григорія: вибили вікна, зламали рушницю, випустили пір'я з подушок, пошматували портрет Леніна. На додачу пообіцяли, якщо не виправиться: «Їб'ємо жінку і дітей, або заберемо і будемо мучити!..».

Вранці пройшла чутка, що в сусідній Кучинівці теж бунт і було б непогано допомогти людям у наведенні порядку. Комусь спало на думку, що саме там міліціонери затрималися з заарештованими і їх ще можна відбити. Усім могутнім гуртом, до 200 душ жінок зібралося, з вилами, сокирами, заступами, шкворнями, всляким залізаччям і паліччям, в оточенні дітей різного віку, рушили в похід. Проходячи селом, зачіпали несміливих, що визирали з своїх обійсть: «У наступ! Гайда з нами!». У Костюченкової Христі гостював Федосієнко Кирило Ісакович, народний суддя з Городні. Йому теж крикнули: «Пішли з нами, бо й вам вікна поб'ємо!». Суддя визнав за краще не обурюватися.

Заарештованих у Кучинівці вже не було. Жінки розорили сільраду, полякали її голову Чеховського, пройшлися вихором по їдальні, найвідчайдушніші з'єдналися по телефону з райвиконкомом і райвідділом ДПУ: «Бандити, звільніть людей! Годі панувати — тепер наша черга!». Раптом стало відомо: з району на придушення бунту виступає міліція. Пора було повертатися в Рогізки.

У неділю, 28 серпня, майже все село зібралось біля церкви. Окрім тих, звичайно, хто пішов на храм до Климентинівки, або не мав, як 56-річний Бодяк Ілля Петрович, порядних штанів і в що взутися. Активісти кудись пощезали; зрештою Таран Наталка, Згурський Пилип, Вовк Яків ховалися в городах. Священик правив службу довго й урочисто. Тричі співали акафісти, виносили ікону Казанської Богоматері, служили молебень. На дзвіниці чатували вартові. Уздрівши кінний загін, що підходив до села, Черненко Наталка вдарила на сполох. Тривожне бемкання дзвона, яким звичай сповіщають про пожежу чи якесь інше лихо, полинуло за околиці. До церкви потягнулися й ті, хто не мав штанів чи в що взутися. «Комуністи дзвони зніматимуть! Усі на захист!».

У село вступала 4-та чота 2-го окремого кінного дивізіону. (Слово «чота» тут теж не перекладено на «бандерівську», як дехто подумас; так тоді справді писалося). Попереду їхали цивільні: уповноважені тов. Вовк і тов. Язевич (чи Ядзевич), також Дудаль Василь Семенович — родом із Бобруйська, білорус, за фахом слюсар, освіта нижча, член ВКП(б) з 1925 року, голова райпрофради. Село заніміло. Чоловіки, як водиться, залягли в городах, лише голови з картоплі чи соняшників витикали; похмурі жінки розбрелися по вулицях, стояли, не ховаючись, з вилами та кілками. Смолий Хома, не розлучаючись зі своїм духовим інструментом, сурмив тривогу. Надихала чоловіка, мабуть, власна інвалідність. Його й узяли одним із перших. Хома кілометрів зо три не давав себе утихомирити, на все горло кричав: «Бандити ви, а не совецька власть! Хліба вам! Убивайте, стріляйте!».

Негайно атакували дзвіницю — найзручнішу точку для установки кулемета. Жінок, що не вступалися, тут же потягли до сільради. По селу почалося полювання на непокірних. Шермет Дарина, Кучеровець Онися, Петрусенко Фекла, Завадська Марина, Бодяк Настя втікли з села — на них опісля розшук оголосили. Бодяк Явтух виврав у мільйонера гвинтівку, довго не давався. Активістам, що терлися поруч збройної сили, кричали: «Постривайте! Забереться міліція, ми з вами порухеємось!». Поодинокі вилувлювали людей і в наступні дні — кого по дорозі в поле, кого на власному подвір'ї, хто надто необережно на очі ліз... Шенько Марину знайшли десь аж на хуторі під Березною.

Усього заарештували сорок сім осіб — 28 жінок і 19 чоловіків, як підбруювачів; соромно, врешті-решт, лише з бабами воювати. Ні районним камерам, ні Чернігівським тюрмам їх не довірили — запхали у вагон і відправили аж до столиці. Можливо, з думкою: навряд чи непокірне сільське жіноцтво наважиться наступати на Київ! Слідчі Валешко, Нікітін, Скляренко, під пильною увагою уповноваженого секретно-політичного відділу Антонова, начальника того ж відділу Медведева, начальника облвідділу ДПУ Розанова (що поробиш — Старші брати!) негайно взялися за допити.

Як водиться, почалася звичайна комедія з установочними даними. Які люди в ті часи були? Запам'ятає змалку, що кличуть її чи його Пріська, Фекла, Оришка, Явтух чи Хома, так і називає себе до старості. У слідчих-інтернаціоналістів інший підхід: Орина стає Аринією чи Арсенією, Цріся — Євфросинією, Мотря — в кращому випадку Марією, Оксен — Авксентієм, Явтух — Євтіхієм, Чигиринець — Чигрінцом, Карнабіда — Корнобедом... Тяжко темному селянинові домовитися з ученим столичним паном, головна мета якого стерти в ніщо «идиотизм деревенської життя», в якій він, вслід за основоположниками марксизму-ленінізму не бачить ні сенсу, ні радощів, ні затишку, ні навіть виправдання! Усі без винятку заарештовані практично неписьменні: дехто з тяжкими зусиллями виводить на папері букви свого прізвища, а інших, очевидно, й не знає; інший більш-менш задовільно ставить під протоколом допиту аж три хвилястих хрестики; ще хтось й одного втнути не в змозі, бо ніколи не тримав у руці перо. Усі вони просто не розуміють, що з них хочуть: жили собі тихомирно, обробляли землю, торгували зерном, м'ясом, городиною, садовою — і Рогізки завжди вважалися заможними, по можливості не порушували Закон Божий, їх придумали заморити голодом — то що, вони й права не мають захистити своє і своїх дітей життя?... Дехто, збрехавши, що нічого не знає, не чув, не бачив, так і заявляє: більше я вам нічого не скажу, навіть не викликайте!..

3 вересня відпускають під підписку про невиїзд молодих, ще незаміжніх Коваленко Параску Яківну і Голуб Марію Федотівну.

5 вересня починають писати постанови на арешт, сортувати в'язнів за ступенем небезпеки для пролетарської (хто ж вони — ті пролетарі?) держави. Купа народу з одного села і в одній справі може виявитися надмірною і для будь кого. Пересвідчуються, що дехто з арештантів якщо й має якесь відношення до бунту, то лише в ролі вельми сторонніх спостерігачів, приміром, по старості. Так, уже 4—5—6 вересня щезають зі сторінок кримінальної справи, навіть без оформлення відповідних

документів: 70-річний Шеремет Іван Опанасович, 56-річні Бодяк Ілля Петрович і Бодяк Марина Павлівна, 54-річний Перевитий Андрій Матвійович, 48-річна Федосієнко Прися Макарівна, 47 річна Росик Мотря Дмитрівна, 42-річний Точений Кузьма (Свлярович — ?), також значно молодші: Семенок Улита Григорівна, Мороз Анна Євстратівна, Грабовець Палажка Явтухівна, Корнієнко Мотря Семенівна, Бодяк Максим Кузьмич.

16 жовтня покидають камери під підписку про невіїзд: 58-річна Черненко Олександра Іванівна, 57-річний Карнабіда Зот Микитович, 50-річні Кучеровець Єлизавета Євстахівна та Старенок Софія Сергіївна, 35-річні Покрова Варка Вікторівна і Черненко Уляна Манойлівна, Грабовець Палажка Явтухівна, на яку навіть картку заарештованої не завели, 31-річна Купріяненко Марія Вікторівна, 29-річний Данченко Семен Григорович, 23-річна Салата Уляна Михайлівна.

Наступного дня під приємну для них постанову про зміну запобіжного засобу соціального захисту, не зв'язану із перебуванням під вартою, підпадають: 65-річний Шеремет Семен Корнійович, 58-річний Кучеровець Дмитро Прохорович, 53-річний Чигиринець Андрій Федорович, 48-річна Завадська Марина Яківна, 44-річний Бодяк Іван Борисович.

Решта підлягає суду, не народному, звичайно; а «Постанові Окремої Народи при Колегії ДПУ УРСР» від 7 грудня 1932 року. Проти 32-річної Кириєнко Параски Мусіївни справу взагалі припиняють; 67 річний Шеремет Іван Корнійович, 61-річний Шерело Петро Оксенович, 35 річний Бодяк Явтух Михайлович отримують кожен по три роки заслання в Північний край (Мурманську область) умовно.

Етапом, в арештанському вагоні відправляються в холодні краї на той же термін: 50-річні Хуторина Орина Костянтинівна і Карнабіда Прися Петрівна, 41-річний інвалід Примаков Федір Трохимавич, 31-річний Черненко Ілля Андрійович, а тюремними лікарями визнана хворою Федосенко Марина Матвійівна, 25-річна Примакова Марія Василівна, 21-річна Божок Мотря Сергіївна.

На ті ж три роки відправляються етапом у Казахстан: 63-річний Приходько Степан Григорович, 58-річний Кнут Яків Григорович, 52-річний, Згурська Палажка Архипівна, 30-річна Товста Варвара Федорівна.

Як особливо небезпечні отримують по три роки концтаборів: 40-річні Шенько Марина Олексіївна і Смолій Хома Аврамович, 26-річна Кучеровець-Шеремет Марія Іванівна.

Та по-щас ти-ло!!! У 1937 році всіх цих людей розстріляли б за тиждень. Навіть не питаючись, чи ти хоч у селі був, а просто виконуючи «масову» чи так звану «альбомну» операцію. Однак для 1932 року рішення влади було, як завжди, по-партійному мудрим і своєчасним: село і робочих рук не позбулося і в передені страшно-го 1933-го протестувати стало нікому... Та й, очевидно, знали: скоро вони самі вимруть. Комуністичне хазайнування завжди своєю плановістю хвалилося...

Примітка.

Хай у читача не складеться враження, що жіночий бунт у Рогізках виняток. По всій Чернігівщині бемкали в ті роки на сполох церковні дзвони, люди ганялися за райуповноваженими, вимагали віддати одібране майно, повернути до села висланих, вигнаних і заарештованих. Розкриємо справу ПФ-9014 на стор. 127. Ось в яких виразах описувала влада ще один із таких випадків у тому ж таки 1932 році в колишньому Дмитрівському, нині Талалаївському районі:

«В селе Коренецком четыре раза сорваны собрания по вопросу принятия плана Хлебозаготовок. 22 августа для проведения пятого собрания в село выехали председатель РИКаи замдиректора МТС, к приезду которых крестьяне уже были в сборе. Когда на повестку дня поставили вопрос о хлебозаготовке, возникла массовая волынка, в которой приняло участие свыше 500 человек, сопровождаемая криками: «Мошенники! Сознательно доводите нас до голода! Не дадим хлеба! Грабители! Арестуйте нас за то, что мы голодны и говорим правду! Придете за хлебом — уьем!»). Толпа женщин ринулась на представителей районной власти и наносила им удары кулаками, неизвестно кем был произведен выстрел в окно, в сельсовете потух свет, толпа с криками «Бей шкуродеров!» хлынула в помещение, представители района удрали через окно прятаться в бурьянах. Толпа искала их для расправы. Попытались обнаружить автомобиль РИКа с целью освободить находившихся в нем арестованных, а сам автомобиль сжечь. Разъяренная толпа проволынила до двенадцати ночи, после чего представители района незаметно ушли...».

А після були, звичайно, арешти, суди і зустрінувся господині з Рогізок і Коренецького в страшних арештанських вагонах, спрямованих на далеку Північ чи Казахстан. Чи варто забувати, як готувала комуністична влада українське село до суцільної колективізації, з ідеєю якої й дотепер; дехто не може розпрошатися?!